

geschiedenis zijn duidelijke blinde vlekken aangewezen. En ondanks het feit dat het theoretische aspect in het boek niet helemaal goed uit de verf komt, heeft Van der Burg laten zien dat de verbinding tussen beide specialismen uiterst vruchtbaar kan zijn.

Rolf van der Woude
Vrije Universiteit

Ronald Sluijter, *'Tot ciraet, vermeerderinge ende heerlyckmaeckinge der universiteyt'. Bestuur, instellingen, personeel en financiën van de Leidse universiteit, 1575-1812*. Proefschrift Leiden 2004 (Hilversum: Verloren, 2004) 343 p. ISBN 906550754x

De Leidse universiteit is een van de best bestudeerde instellingen van hoger onderwijs van de wereld, maar getrouw de dominante ideeënhistorische richting van het universiteitshistorisch onderzoek betrof die aandacht heel lang vrijwel uitsluitend de Leidse professoren en de wetenschap die zij bedreven. Van de ruim 450 nummers in de in 1976 door R. Ekkart gepubliceerde bibliografie van twintigste-eeuwse geschriften over de Leidse universiteit van de zestiende tot de achttiende eeuw, betroffen er ongeveer 250 de hoogleraren, 80 de verschillende wetenschappen en 45 de studenten. Alle andere aspecten van het universiteitsleven (instellingsgeschiedenis, beheer, financiën, archieven, graden, rituelen, portretten, gebouwen, bibliotheek, ondersteunend personeel, drukkers) moesten het doen met de resterende 80 nummers. Intussen is de trend gekeerd. Niet dat de Leidse wetenschap thans minder aandacht trekt, maar de verschillende aspecten worden meer met elkaar in verband en in evenwicht gebracht. De universiteitsgeschiedenis heeft zich internationaal dan ook ontwikkeld van een strikt ideeënhistorische tot een bredere sociaal- en cultuurhistorische benadering, met aandacht voor het belang van de politieke en economische aspecten en het bestuur en de bedrijfsvoering voor het reilen en zeilen van onderwijs, wetenschap en werving van docenten en studenten. Die gecontextualiseerde en methodisch meer doordachte aanpak betreft vooralsnog vooral de afzonderlijke instellingen, althans wat Nederland betreft, en ze is ook niet voor alle perioden even ver gevorderd. Het wachten is nog op het boek met de brede blik op het Nederlands hoger onderwijs in heel zijn breedte en vanaf het begin tot heden, die de Werkgroep Universiteitsgeschiedenis in het vooruitzicht heeft gesteld.

Ronald Sluijters proefschrift moet tegen deze achtergrond worden gezien. De geschiedenis nieuwe stijl van de Leidse universiteit wordt belichaamd door zijn promotor, bijzonder hoogleraar universiteitsgeschiedenis Willem Otterspeer. Deze heeft de vernieuwing voortvarend ter hand genomen en na zijn proefschrift over de Leidse universiteit in de negentiende eeuw een tweesporenbeleid uitgezet: enerzijds een verantwoorde, integrale geschiedenis van de Leidse universiteit die ook voor een niet-gespecialiseerd publiek leesbaar is (intussen zijn daarvan drie delen verschenen), anderzijds enkele dieptestudies over verwaarloosde of onvoldoende onderzochte dimensies van de vroegmoderne universiteit. Sluijters boek over beheer en bestuur hoort tot deze tweede categorie; de twee andere promotieprojecten betreffen de studentenpopulatie en het onderwijs in de artes. Uitgaand van 'een organisatorische, zo men wil bedrijfsmatige invalshoek', heeft Sluijter een systematisch, steeds op oorspronkelijke bronnen steunend onderzoek verricht 'naar vorm en werking van het bestuur van de universiteit en zijn drie hoofdtaken: de zorg voor gebouwen en instellingen, het aannemen van docerend en ondersteunend personeel en het financieel beheer' (p. 13). Het

boek maakt de beloften uit de titel en de doelstelling beslist waar. Er was in het verleden wel over verschillende aspecten van bestuur en beheer geschreven, maar vaak vanuit specifieke vragen en gericht op bijzondere aanleidingen of gebeurtenissen. Een totaalbeeld ontbrak.

Ronald Sluijter heeft met zijn proefschrift die lacune verholpen. Het boek bevat acht hoofdstukken met tientallen grafieken en tabellen, en vijf omvangrijke bijlagen. Het is in een zakelijke stijl geschreven, staat boordevol informatie en getuigt van een grote materiedeskundigheid. Het eerste hoofdstuk beschrijft de bestuurlijke ontwikkeling van de universiteit. Niet de wetenschappers (en al helemaal niet de publieke kerk) maar de curatoren werden al gauw de echte bestuurders van de Leidse universiteit, en onder hen speelden de Leidse burgemeesters een bijzondere rol, des te opvallender daar het uitdrukkelijk om een gewestelijke instelling ging. De bestuurspraktijk was er een van schikken en plooiën, zoals typerend was voor alle bestuursorganen van de Republiek, maar dat maakte het bestuur niet zonder meer inefficiënt. Het zou zelfs wel eens zo kunnen zijn dat het consensusmodel en de voortdurende wisseling van invloed in het curatorium een positief effect hebben gehad op de openheid voor vernieuwing en voor talent van buiten. Dit zouden de belangrijkste redenen kunnen zijn geweest waarom de Leidse universiteit ruim anderhalve eeuw toonaangevend in Europa is gebleven, terwijl meer centraal geleide universiteiten na een generatie of twee vaak weer in de middenmoot wegzonken.

Hoofdstuk 2 behandelt de materiële infrastructuur en de zorg voor gebouwen en voorzieningen, inclusief de hortus, de laboratoria en het anatomisch theater. Hoofdstuk 3 vormt een kleine monografie van een bijzondere voorziening, het Statencollege voor bursalen in de theologie; voor dat college worden daar de verschillende aspecten samengevat die wat de universiteit zelf betreft over verschillende hoofdstukken verspreid liggen (beurzen, financiën, gebouwen, personeel). In de hoofdstukken 4-6 wordt het personeelsbeleid onder het mes gelegd. Eerst de aard van de docentfuncties (professoren en lectoren), de honorering (inclusief het tabbaard- en konijngeld), de carrièremogelijkheden, en de praktijk van beroeping, concurrentie en benoeming, met veel aandacht voor de verschillende factoren in het benoemingsbeleid. Vervolgens de aard, ontwikkeling, organisatie, werving, werkzaamheden en salariëring van het ondersteunende personeel, dat, hoewel vaak in deeltijd of naar stukwerk beloond, in Leiden naar vroegmoderne begrippen al spoedig relatief talrijk was (een dertigtal in de 18e eeuw) en van een gespecialiseerde organisatie getuigde: van de secretaris, de pedel en de bode, via de *hortulanus*, de *famuli* van de laboratoria en de *custos* van de bibliotheek, tot het personeel van de academierechtbank, de academiedrukkers, de pikeur, de muziekmeeester, de timmerlieden en de schoonmakers, en de advocaat in Den Haag. In bijna alle gevallen blijkt de werving via de typisch vroegmoderne weg van cliëntèle- of netwerkvorming te zijn gelopen. Bij deze hoofdstukken behoren bijzonder informatieve bijlagen aan het slot van het boek, waarin lijsten van functionarissen, tienjaarlijkse gemiddelden van de hoogleraarsalarissen per faculteit, en overzichten (zowel in tabelvorm als op naam) van zowel de benoemde als de beroepen maar uiteindelijk niet aangenomen docenten.

Geheel nieuw en misschien wel het meest geslaagd van dit proefschrift zijn de twee laatste hoofdstukken, over de inkomsten en uitgaven, en het financiële beheer. Met grote nauwkeurigheid ontrafelt Sluijter hierin allereerst de wijze van boekhouding, en de verschillende inkomsten (pachten, tienden, losrenten, subsidie, leningen, enzovoorts) en uitgaven (personeel, reparaties, alimentaties, onderhoud en aanschaf),

om vervolgens het financiële beheer door de tijd heen onder de loep te nemen. Leiden was niet alleen de grootste en rijkste universiteit van de Republiek, in vergelijking tot de Nederlandse en Duitse zusterinstellingen behoorde zij ook tot de best gedoteerde, met een relatief groot eigen vermogen, door de Staten ter beschikking gesteld uit de geestelijke goederen. Dat woog echter niet op tegen de groei van de uitgaven die de vroegmoderne wetenschapontwikkeling, de instroom en de salariseisen van de docenten nodig maakten. Feitelijk blijkt de financiële positie van de Leidse universiteit na driekwart eeuw al in de kritieke positie te zijn beland waaruit zij sedertdien niet meer omhoog heeft kunnen krabbelen. In tegenstelling tot nu bestond er ook geen rechtstreeks verband tussen de studentenstromen en de inkomsten van de universiteit. Vandaar de paradox dat de universiteit op haar inhoudelijk hoogtepunt tegelijk op een financiële afgrond afstevende. De docenten waren dan vaak het kind van de rekening, maar ook het onderhoud had eronder te lijden. In de decennia voor en na de Bataafse omwenteling werd de noodlijdende universiteit bijna geheel afhankelijk van subsidiëring door een gewestelijke overheid die toen juist zelf diep in de schulden was geraakt. Overigens mag worden opgemerkt dat de steun van Holland aan de Leidse universiteit in absolute bedragen weliswaar beduidend groter was, maar proportioneel veel geringer bleef dan die van de andere gewesten aan hun eigen universiteit. Sluijter eindigt zijn proefschrift met de vraag of bloei en neergang van de Leidse universiteit in verband kunnen worden gebracht met de vorm en de werking van het universiteitsbestuur. Zijn met argumenten omklede, genuanceerde antwoord is per saldo negatief. Naar zijn oordeel moet de ontwikkeling van internationaal wetenschappelijk brandpunt tot regionale universiteit eerder worden geweten aan het gegeven dat de internationale rol van de Republiek als zodanig was uitgespeeld.

Het verklaringsmodel dat dit proefschrift hanteert is ontleend aan de bloei/vervalmetafoor die ook Jonathan Israëls geschiedenis van de Republiek stuurt. Hoewel het totaalbeeld niet onaannemelijk is als men zich op het standpunt van imago of reputatie stelt, liggen er in Sluijters gegevens ook elementen die andere accenten rechtvaardigen. Een daarvan wijst op een trendbreuk in de decennia na 1700, zowel in het financiële beheer en het uitgavenpatroon als in het personeelsbestand en de studenteninstroom. In dat perspectief zou het interessant zijn het materiaal te herlezen met een andere hypothese voor ogen, namelijk die van veranderende functies van de universiteit, gekoppeld aan een veranderend zelfbewustzijn, minder gefocust op voorbijgloorie, meer betrokken op de gewestelijke samenleving en uitdrukkelijker in wisselwerking met de idealen die in de achttiende eeuw opkwamen. In 1785 loopt dat, heel symbolisch, dan ook uit op het plan voor een nieuw, aan de universitaire functies van dat moment zelf aangepast gebouw, heel anders dan de noodoplossingen in bestaande bouwsels of de meer of minder functionele aanbouwsels waarmee de academie het sinds de stichting van 1575 had moeten doen. Zo'n herlezing zou wellicht minder negatief uitvallen en een beter inzicht geven in de vormen van continuïteit die de universiteit in staat hebben gesteld de beleidsrampen van de Revolutiedecennia te overleven.

In elk boek zitten wel wat onvolkomenheden, en dit vormt daarop geen uitzondering. Waarom zit hier geen enkele oude of nieuwe plattegrond van Leiden in? En waarom staan de vele namen uit de bijlagen niet in het register? Dat boet daarmee wel flink aan bruikbaarheid in. Een onvolledig register zet de lezer niet alleen op het verkeerde been maar doet per saldo ook tekort aan de inspanningen van de auteur zelf. En dan die onmogelijke hoofdtitel! Als ik een slotstelling zou mogen redigeren, zou die luiden dat een zo complexe boektitel met een zo triviaal citaat, bijna een garantie voor ver-

keerd aanhalen, in het belang van de auteur zelf door de promotiecommissie verboden moet worden.

Willem Frijhoff
Vrije Universiteit Amsterdam

Wil Albeda (i.s.m. Roelof Bouwman en Maurits van den Toorn), *Ik en de verzorgingsstaat. Herinneringen van Wil Albeda* (Amsterdam: Boom, 2004) 270 p. ISBN 9085060273

Willem Albeda's meest in het oog springende functie was die van minister van Sociale Zaken in het kabinet-Van Agt I (1977-1981). Het ambtsterrein van het departement van Sociale Zaken en Werkgelegenheid omvat arbeidsverhoudingen, arbeidsmarktbeleid en sociale zekerheid. Dit zijn tevens de belangrijkste onderwerpen waarover sociale partners met of zonder de overheid overleg plegen in overlegorganen als de SER en de Stichting van de Arbeid. Een minister van Sociale Zaken is dan ook in zekere zin de minister van de overlegeconomie, een rol waarvoor Albeda blijkens deze boeiende herinneringen goed geëquipeerd was.

In dit boek schetst Albeda een beknopt beeld van zijn veelzijdige carrière, waarin hij allerlei functies in het Nederlandse sociaal-economische bestel bekleedde. In zijn eerste baan als economisch adviseur bij de Christelijke Bouwarbeidersbond NCB in 1951 trad de econoom Albeda in de voetsporen van zijn vader, een gereformeerde Fries die actief was in de christelijke vakbeweging. Spoedig werd hij ook redactielid van het bondsblad *De Opbouw* en daarmee vond – in zijn eigen woorden – Albeda's introductie plaats in de Nederlandse overlegeconomie. Gedurende zijn hele werkzame leven bekeek hij die overlegeconomie van alle kanten; van de zijde van de christelijke vakbeweging (Bouwen Houtbond en CNV), vanuit politieke functies (Eerste Kamer fractievoorzitter ARP; minister van Sociale Zaken), in overleginstanties (SER), met wetenschappelijke bril (universiteiten en WRR), als lid van adviescommissies en als bemiddelaar. Hij maakte zelfs een blauwe maandag het perspectief van de werkgever tot het zijne toen hij in de jaren 1960-1961 in dienst van Philips arbeidsmarktonderzoek deed. De episode als minister van Sociale Zaken in het kabinet-Van Agt I was er dus maar één in een lange reeks van functies. Om deze reden, maar ook omdat Albeda de beschrijvingen van alle fases van zijn leven lardeert met citaten van zijn (vroegere) analyses over de overlegeconomie, zijn deze memoires veel meer dan de herinneringen van een minister.

Tegelijkertijd kwamen in Albeda's ministerschap allerlei persoonlijke en politieke ontwikkelingen samen. Zijn voorgangers op het departement, Gerard Veldkamp, Bauke Roolvink en Jaap Boersma publiceerden hun herinneringen al eerder. Zodoende zijn er nu twee weinig eenduidige decennia in de ontwikkeling van de overlegeconomie (1961-1981) door betrokken bewindslieden geboekstaafd. Deze jaren omvatten de laatste fase van de uitbouw van het royale Nederlandse sociale zekerheidsstelsel – en het meteen daarop volgende moeizame begin tot herbezinning daarvan. Bovendien waren dit de jaren waarin duidelijk was dat de geleide loonpolitiek niet zou terugkeren, terwijl een goed werkend systeem van vrije loonvorming nog vorm moest krijgen.

Op beide terreinen bleek er voor minister Albeda weinig eer te behalen. Waar zijn voorganger Boersma (kabinet-Den Uyl) zelfs in tijden van crisis nog uitbreiding van het sociale zekerheidsstelsel kon bewerkstellingen met de Algemene Arbeidsonge-